

TÓTH FERENC

A SZOMBATHELYI VÁROSPOLITIKA
ÉS A SZENT MÁRTON-KULTUSZ¹

Szent Márton tours-i püspök i. sz. 316 körül született Pannónia tartomány Savaria városában.² Pannonhalma és Szombathely egyaránt szülöttének tartja Szent Mártont, a származás körüli vita már régóta zajlik, bár a legtöbb történész ezt a kérdést lezártnak tekinti.³ A szombathelyi származás mellett elsősorban régészeti és levéltári források szolgálnak tanúságul, a pannonhalmi eredet pedig főleg a bencés szerzetesek középkori hagyományára támaszkodik. A szent kultusza, amely országosan is jelentős volt, mindkét településen igen élénk volt a korai középkor óta. Szent István király országa védőszentjének választotta, mert egyaránt tisztelte benne a katonát és a szentet. Így vált kultusza a latin Pannóniát és a keresztény Magyarországot összekötő szellemi híddá.⁴ Szombathely városa esetében különösen érdekes a kultusz e szerepe, amely a késő antik Savaria és a középkori település, valamint a későbbi megyeközpont és püspöki székhely közötti kon-

- 1 Jelen esszém első változata a Szombathelyi Tudományos Társaság által 1997 áprilisában szervezett emlékkonferencián elhangzott előadás szövege volt. Ennek írásos változata „Szent Márton kultusza és Szombathely az elmúlt két évszázad tükrében” jelent meg a *Szent Márton (316–397) emléke* című kiadványban (*Documenta Savariensia I*, Szombathely, 1999. 69–87. old.). A szöveg hűség végett azóta megjelent szakirodalomra ezért csak utalásos formában hivatkozom. A szöveg tartalmaz olyan kutatási eredményeket is, amelyekhez Szombathely Megyei Jogú Városa támogatást nyújtott. Ezúton is szeretném megköszönni a Polgármesteri Hivatal szíves segítségét. (T. F.)
- 2 Életéhez lásd: SÉVÈRE, Sulpice: *Vie de Saint-Martin* (2 vol.), Paris, 1968.; JORDANSZKY, Alexius: *Biographi veteres Sancti Martini Turonensis episcopi confessoris*, Posonii, 1817.
- 3 Lásd: TÓTH Endre: Szent Márton pannonhalmi születéshely-legendájának kialakulása, In: *Vigilia* 1974/5., 306–312. old. (továbbiakban: TÓTH E. 1974)
- 4 KARDOS Tibor: *La Hongrie latine*, Paris, é. n. 12. old.

tinuitás egyik lehetséges bizonyítéka.⁵ Tanulmányomban a szent kultuszának néhány Szombathely városához fűződő aspektusára és helyi várospolitikára gyakorolt hatására szeretném a figyelmet felhívni.

*

A város korai történetére vonatkozó források a Bocskai hadai elől Németújvárbá telepített városi levéltár 1606-ban bekövetkezett pusztulásával jelentős mértékben az enyészet martalékává váltak.⁶ Részben ebből fakad a Szent Márton középkori és kora újkori tiszteletére vonatkozó dokumentumok hiánya is. A régészeti kutatások eredményei és más magyar, illetve külföldi levéltárak írásos dokumentumai alapján tudunk elsősorban következtetni a kultusz folyamatosságára.

A mai Szent Márton-templom a jelenlegi városközpont keleti szélén található. A hagyomány szerint Szent Márton szülőháza fölé építették. Ezt Járdányi Paulovics István 1938–1941. évi régészeti kutatásai is megerősíteni látszottak,⁷ de a későbbi régészeti fel tárások egyértelműen megcáfolták.⁸ Ugyanakkor sikerült azonosítani a templom helyén lévő ókeresztény temetőt, amely hasonlóan más római városokhoz, a polgárvároson kívül helyezkedett el.⁹ A kontinuitás kérdése ezzel természetesen nem dőlt el. Elég meggyőzőnek tűnik ennek bizonyítására az az érv, hogy Szombathely latin neve (Sabaria) – ellentétben a többi római eredetű középkori városunkkal – egészen a XIX. század közepéig fennmaradt a városi iratokban.¹⁰

A régi térképeken gyakran jegyzik meg a város neve mellett annak híres szülöttét is. A legrégebbi ismert megjegyzés „Sabaria sancti Martini” a XIII. századi ún. herefordi térképen található.¹¹ Egy, az 1360-as határjárást megörökítő oklevél említést tesz a kútról is, amelynek vizével a legenda szerint Szent Márton az édesanyját megkeresztelte.¹² A

- 5 THOMAS B. Edit: Zur Quirinius- und Martinfrage in Sabaria – Frühchristliche Kontinuität in west pan-nischen Raum. In: *Burgenländische Heimatblätter* 43./1., Eisenstadt, 1981. 5–18. old.; TÓTH Endre: A római lakosság-kontinuitás kérdése a Nyugat-Dunántúlon, In: *Savaria, A Vas megyei múzeumok értesítője* 1971–72., Szombathely, 1975. 231–241. old. Vö.: KISS Gábor – TÓTH Endre – ZÁGORHIDI Czigány Balázs: *Savaria-Szombathely története, A város alapításától 1526-ig*, Szombathely, 1998. 224–232. old.
- 6 KUNCZ Adolf – KÁRPÁTI Kelemen: *Szombathely-Savaria rend. tanácsú város monographiája*, Szombathely, 1880–1894. 83. old. (KUNCZ A. – KÁRPÁTI K. 1880–1894.)
- 7 PAULOVIcs István: A szombathelyi Szent Márton-egyháznak savariai Szent Márton születéshelyének római kori eredete – HORVÁTH Tibor Antal: Szent Márton születési helyének okleveles adatai, In: *Acta Savariensia* 4., Szombathely, 1944. (PAULOVIcs I. – HORVÁTH T. A. 1944.)
- 8 KISS Gábor – TÓTH Endre: A szombathelyi Szent Márton templom régészeti kutatása 1984–1992. In: *Communications archaeologicae Hungariae*, Budapest, 1993. 175–199. old.; SOSZTARICS Ottó: Hicne natus est? Régészeti adatok Szent Márton szülőházának legendájához, In: *Panniculus Ser. C. No. 11., Lapok Szombathely történetéből*, Szombathely, 1992.
- 9 BROWN, Peter: *The Cult of the Saints. Its Rise and Function in Latin Christianity*, Chicago, 1982. 4–5., 40. old.
- 10 A „Sabaria” elnevezés az 1850-es évekig megfigyelhető, különösen a dátumok és pecsétek tanúsága alapján. A szombathelyi püspökök latin nyelvű pecsétjén pedig a mai napig is az „episcopus Sabariensis” áll.
- 11 A térképet valószínűleg Richard of Holdingham-Lafford készítette. Lásd: MILLER, K.: *Die ältesten Weltkarten IV. Heft*. Stuttgart, 1895.; BENDEFY László dr.: Szombathely neve a herefordi térképen. In: *Vasi Szemle* 5./3., Szombathely, 1938., 163–168. old.
- 12 „...prima enim meta eiusdem incipitur a parte orientali a quibusdam salicibus juxta puteum sancti Martini in civitate Sabarie lapidibus constructum...” TÓTH Endre – ZÁGORHIDI Czigány Balázs: Források Savaria-Szombathely történetéhez. A római kortól 1526-ig, *Acta Savariensia* 9., Szombathely, 1994. 56. old. (TÓTH E. – ZÁGORHIDI Czigány B. 1994.)

város első középkori plébániájául valószínűleg szintén a mai Szent Márton-templom helyén fennállt kápolna szolgált.¹³ Egy 1407-ben kelt és 1525-ben megerősített, a győri püspökség által kibocsátott kiváltságlevél szintén megemlíti a tours-i püspököt, mint Szombathely szülöttét.¹⁴ Még jelentősebb az a királyi kiváltságlevél, amelyet II. Ferdinánd adott Szombathely városának 1635-ben, annak emlékére, hogy 1632-ben éppen Szent Márton ünnepének nyolcadán győzte le II. Gusztáv Adolf svéd királyt.¹⁵ Az adomány Szombathely valamennyi akkori és leendő polgárát örök időkre mentesítette a királyi kincstárnak fizetendő rendes és rendkívüli adók alól. Az adomány indokaiként az uralkodó a város által a közelmúltban elszenvedett háborús károkat és tűzvészt, valamint a Szent Márton szülőhelye iránti tiszteletet (*ob reverentiam Sancti Martini episcopi et confessoris, cujus nempe idem Sabariae oppidum patria solumque nativum fuisse creditur*) és a svéd király felett 1632-ben Szent Márton ünnepének nyolcadán aratott győzelmet (*in ipsa octava festi praefati beati Martini episcopi, Deo vindice, sub auspiciis nostris per exercitum nostrum superatus*) sorolja fel. Nem véletlen, hogy az adományhoz kapcsolódó kötelezettségek is részben Szent Márton kultuszához kötődnek: a város köteles ezentúl évente 40 forintot adni a Szent Márton-templomnak, ebből 5 forintot a Márton-napi ünnepi misére, amelyen a város bírása és esküdtei kötelesek részt venni, 5 forintot arra, hogy aznap osszák szét a szegények között, 10 forintot a templom oltárainak és berendezéseinek javítására és 20 forintot a templom épületének restaurálására.¹⁶ A tíz aranyforintot a városi házipénztár¹⁷ minden év novemberében rendszeresen befizette az 1638 óta Szentmártonban tevékenykedő domonkosoknak, illetve a rászoruló szegényeknek, és a XVIII. század folyamán végig lelkiismeretesen eleget is tettek ennek a rendelkezésnek. Amikor Draskovich György győri püspök, a város földesura az addig plébániatemplomként működő Szent Márton-templomot átadta a domonkos rendnek, a szerzetesek több városi funkciót is átvettek: így például az egyes céhekhez kapcsolódó egyházi feladatokat.¹⁸ A templom továbbra is megmaradt Szent Márton kultuszhelyének, így a domonkos atyákat illeték az 1636. évi királyi adományhoz kapcsolódó jogok és kötelezettségek, többek között a Márton-napi alamizsnaosztás. A Szent Márton-tisztelet olyannyira részévé vált a kolostor

13 HORVÁTH Tibor Antal: Szombathely a XV–XVIII. században, *Acta Savariensia* 8., Szombathely, 1993. 347. old.

14 „...non mediocrem religionem, affectionem etiam in divum Martinum presulem et archiepiscopum Turonensem, cui est patria et natale solum...” SCHOENVISNER, Stephan: *Antiquitatum et historiae Sabariensis ab origine usque ad praesens tempus*, Pest, 1791. 274–275. old., TÓTH E. – ZÁGORHIDI Czigány B. 1994. 105–106. old.

15 A kiváltságlevél a lützeni csatának (1632. november 6.) állít emléket, amelyben maga a svéd király is életét vesztette.

16 „... in Festo ejusdem divi Martini, Loci Plebano, pro tempore constituto, tumque in ipsa aede sancti Martini summum sacrum celebranti, ad altare quinque florenos hungaricos solemniter offerant, & alios similiter quinque florenos pauperibus, & mendicis in elemosynam eodem die distribuant.” Schoenvisner, S. *op. cit.* 318–320. old. Az oklevél eredetije a város levéltárában volt (Privilegia Nr. 9.), jelenleg azonban nem található. Az oklevél latin szövegének szakavatott értelmezéséért itt szeretnék köszönetet mondani Zágorhidi Czigány Balázs kollégámnak.

17 A házipénztár, vagy a korabeli latin kifejezéssel „cassa domestica”, legalább a XVII. század óta létezett Szombathelyen. Történetéhez lásd: FEJSZT György: Szombathely mezőváros pénzügyigazgatása a XVII–XVIII. században. In: *Vas megye múltjából. III. Levéltári évkönyv*, Szerk.: Kiss Mária, Szombathely, 1986. 124–139. old.

18 SZALAY László: *A szombathelyi Szent Domonkos-rendiek lelképásztori működése*, Szombathely, 1938., 21–22, 30. old.

életének, hogy a szerzetesek heti rendszerességgel emlékeztek meg róla zsolozsmájának elimádkozásával.¹⁹

Érdekesen bizonyítják a szombathelyi Márton-kultusz továbbélését a különböző itt megfordult neves utazók, zarándokok és katonák is. Ez utóbbiak jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a kultuszt valószínűleg maga Nagy Károly császár keltette életre nevezetes 791. évi pannóniai hadjárata alkalmával, amikor személyesen kereste fel a szent szülőhelyét és ismerhette meg a későantik város romjai között fennmaradt keresztény hagyományokat. A XVII. század második felének nagy eseménye volt az 1664-es magyarországi törökellenes hadjárat. E neves dátumhoz két vasi vonatkozású esemény is kapcsolódott: itt zajlott le a szentgotthárdi csata (1664. augusztus 1-én), és itt kötötték meg a háborút lezáró vaskvár békét (1664. augusztus 10-én). Az események jelentősége túlmutatott a helytörténet keretein, hiszen olyan nagy horderejű eseményekről volt szó, amelyekre a korabeli világ távoli területein is felfigyeltek: először sikerült legyőzni az oszmán hadsereget szárazföldi csatában, és ekkor bizonyosodott be, hogy közös összefogással lehetséges a Magyar Királyság hódoltsági területeinek felszabadítása. A hadjáratban számos francia önkéntes nemesifjú is részt vett, közülük többen a Szent Márton-kultuszt élénken ápoló Tours környékéről érkeztek. A francia kontingens vezetője – Jean de Coligny-Saligny gróf – a győztes csata után tíz nappal levelet intézett Szombathelyről Raimondo Montecuccolinak, a szövetséges keresztény hadak fővezérének.²⁰ A levél keltezése érdekes, mivel a humanista szellemű francia katona a város ókori latin nevét, Sabariat használja, ami arra utal, hogy ismerhette a hely történelmét, és valószínűleg meglátogatta a város műemlékeit, és ekkor minden bizonnyal arról is megbizonyosodhatott, hogy a helyi hagyomány hogyan őrzi a legnépszerűbb francia szent, tours-i Szent Márton születésének tradícióját. A francia segélycsapatok egy másik neves résztvevője, a Brissac hercege²¹ kíséretében utazó Charles Le Maistre abbé szintén feljegyezte, hogy a francia csapatok a csata után Szent Márton falva irányába vették útjukat.²²

A rendház első és egyben legjelentősebb támogatóját, Batthyány Erzsébet grófnőt (1619–1674) nemcsak a rend iránti vonzalom, hanem Szent Márton tisztelete is vezérelte abban, hogy 1668 és 1674 között újjáépíttette a templomot, ahogy arról a templom főbejárata feletti felirat is megemlékezik (DIVO MARTINO EPISCOPO ET CONFESSORI HIC NATO). Bizonyára a korabeli gondolkodásban is szorosan összekapcsolódott a köpenyt a szegény koldussal megosztó szent tisztelete és a szegénygondozás, így nem lehet véletlen, hogy a grófnő a templom újjáépítése után végrendeletében egy ispotály alapításáról is rendelkezett.: „*Szt. Mártonban fundáltassék egy spítály, kinek helyét a Szt. Mártoni Prior ki mutatván, bizonyos számu koldusra fundállya és építse (...) annak épülésére és a koldusok eltartására rendöltem Szombathely városánál lévő két ezer forintomat.*” A ház a kolostortól északra a főútig (a mai Zanati út) terjedő telken állt. A későbbi adatok szerint az épület egy nagyobb és egy kisebb szobából állt, és kert is tartozott hozzá. Általában

¹⁹ Uo. 123–128. old.

²⁰ A levelet kiadta: TÓTH Ferenc: Coligny és Montecuccoli Szombathelyen 1664-ben, *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények* 2009/3, 34–35. old. A forrás lelőhelye : Österreichische Staatsarchiv, Kriegsarchiv (Bécs, Ausztria) Alte Feldakten 1664 – Karton 163 (Türkenkrieg VIII) fol. 668–669.

²¹ A Brissac-család ma is álló ősi fészke, mai nevén Brissac-Quincé Tours-tól kb. 100 kilométerrel nyugatra fekszik.

²² „Notre armée décampe le matin, douzième d’aoust, pour aller au village de Saint Martin...” Charles Le Maistre: *Voyage en Allemagne, Hongrie et Italie. 1664–1665*, Paris, 2003. 180. old.

három-négy lakója volt, és egy 1783. évi kimutatás szerint évi 80 forintot költött rá a rendház. Az intézmény működéséről csak elszórt adatok vannak, főleg a XVIII. századból, de feltehetően a XIX. században is fennmaradt.²³

Bár a szentmártoni ispotály előbb létesült, mint a szombathelyi, célja feltehetően nem a város szegényügyének megoldása volt, sokkal inkább a várostól jogilag is elkülönülő, a domonkosok tulajdonában lévő jobbágytelepülés szükségleteit elégítette ki. A kis egyházi intézmény létrejötté azonban bizonyára ösztönzőleg hatott arra, hogy a város is létrehozza saját ispotályát. A városi ispotály újjáalapításának pontos idejét nem ismerjük, csak annyi bizonyos, hogy alapját az az ingatlan képezte, amelyet a város egyik jeles polgára, Hazatius Ferenc 1682-ben vásárolt meg. Ennek a háznak a pontos helyét az adásvételből ismerjük: a Gyöngyös folyó hídjától a város kapujához vezető ún. Gyöngyös utca északi oldalának első telke volt²⁴, az a hely, ahol aztán egészen a XIX. század végéig működött a városi szegényház. A városi ispotály többször átépült és bővítették: az 1740. évi tűzvész után újjáépült, majd 1806-ban átépítették, végül 1823-ban kápolnával is bővült. A szegénygondozás és a betegápolás funkciójának elkülönülésével ugyancsak 1823-ban létrejött a város első, a polgárok önkéntes társulásán alapuló kórháza, az Emberbaráti Egyesület kórháza. Az ispotály intézménye azonban – most már mint szegényház, korabeli nevén Polgári Gyámolda – egészen a XIX. század végéig ezen a helyen működött, majd egy közeli utcába költözött, de épülete – lakóházzá és üzletekké alakítva – a mai napig áll.

Szent Márton születéshelyének tudatát a kora újkortól kezdve elsősorban a domonkosok tartották fenn, és a szent napját is ők ünnepelték hosszú ideig. A jeles napot, amely a templom búcsúja volt, két – egy német és egy magyar nyelven mondott – misével tették emlékezetessé. Az ünnepi zenés szentmisét nagyon sokan látogatták. Ennek az volt az oka, hogy a résztvevők itt teljes feloldozást kaphattak bűneiktől. Másrészt pedig a szent ereklyéjét is csak ezen a napon láthatták a hívek.

Bél Mátyás szombathelyi látogatása során így emlékezik meg Szent Márton kultuszának helyi hagyományáról: „*A templom előtt mutogatják azt a kővel mozaikszerűen kirakott forrást, amelynek vizével keresztelte meg valamikor – állítólag – a hazatérő Szent Márton az édesanyját. A domonkos atyák ereklyéi közt őrzik ezüstbe foglalt ujjsontját. Nem is helyezik ki máskor megtekintésre, csak Szent Márton napján. Ebben az időszakban sokan sereglenek össze, hogy a hazának ezt a nevezetes ékességét tiszteletben részesítsék. A hely látogatását – a szájhagyományok szerint – a megtaláló tours-i püspök üdvös dolognak minősítette, hogy a lakosság azon a helyen is részesíthesse tiszteletben az ereklyéket, ahol Szent Márton született. Ezért minden esztendőben vége-hosszatlan sietnek ide, nemcsak a környékbeliek, hanem a külföldiek is, abban a reményben, hogy itt elnyerhetik bűneik bocsánatát.*”

A születéshely tudatának XVIII. századi továbbélését egy angol utazó, a neves Richard Pococke is feljegyzi. A szerző 1737-ben járt Magyarországon római emlékek nyomában, és így jutott el Szombathelyre is.²⁵ A British Museumban őrzött kéziratos naplójában

23 SZALAY L. *op. cit.* 160–162. old.

24 VaML SzVL, Protocollum 1678–1686. (1682. január 11.) 255–256. old. Zágorhidi Czigány Balázs szíves közlése.

Pococke megemlékezik a Szent Márton-templomban tett látogatásáról. A Szent Márton emlékhelyen Szent Kvirin mártír emléke iránt is érdeklődött – talán a két szent kultusza közötti kapcsolat izgatta a tudós utazó fantáziáját –, de a nem túl tájékozott domonkos rendfőnök még Kvirin mártírúmról sem tudta érdemben tájékoztatni. A templomban történt látogatásáról így emlékezett meg: „*A mai Szent Márton-templom helyén született Szent Márton és a templom egyik kápolnájában, amely alatt, azt tartják, hogy az édesanyja nyugszik, a következő feliratot olvashatjuk: Hic Natus est Sanctus Martinus*”²⁶

Az 1777-ben Mária Terézia által alapított szombathelyi püspökséget Szent Mártonnak ajánlották fel, ami szintén hozzájárult kultuszának megerősödéséhez.²⁷ Ám az alapítás korszakában az osztrák és a magyar katolikus egyház egy része erőteljes janzenista hatásnak volt kitéve. Ez megmutatkozik a helyi egyházmegyei könyvtár állományában is, amely az egyik leggazdagabb magyarországi janzenista könyvgyűjteménnyel büszkélkedhet. Különösen Herzan Ferenc²⁸ bíboros, második szombathelyi püspök hagyatékában fordulnak elő nagy számmal janzenista munkák.²⁹ Márpedig az ő egyik legfontosabb tevékenységük éppen a szentek kultuszának korlátozása volt. Tovább gyengítették a szent tiszteletének hagyományát II. József zárandoklatokat és körmeneteket tiltó egyházi reformjai, és az, hogy a kalapos király eltörölte az egyházi munkaszüneti napok felét³⁰.

A szent tisztelete a XIX. század elejére eléggé megkopott. A Márton-napi házipénztári befizetés egyre inkább üres pénzügyi automatizmussá vált, nem pedig a szent tiszteletéhez illő megemlékezéssé. 1803-ban például a városatyák nem is tudták, hogy miért kell befizetni a 10 forintot, ezért nyilvánosan felolvastatták a városi közgyűlés előtt az 1635-ben kiadott királyi kiváltságlevelet.³¹ Az említett 10 forint az infláció következtében a XIX. század első felére sokat veszített az értékéből. 1823-ban például megegyezett a „*város bivalyait gyógyító fő Ló orvos*” honoráriumával.³² 1842-ben már csak a város két dobjára való borjúbőrt lehetett belőle kapni.³³ Végül 1849-től fogva a már csak szimboli-

25 A szerző nagyszabású munkájában így emlékezik meg szombathelyi látogatásáról: „*Stenemanger (sic!) is, without doubt, Colonia Claudia Sabaria, tho' some, on account of the name, would place it at Sarwar, where no antiquities are found; it is said that the praefect of Pannonia resided here, ant Aurelius Victor affirms, that Septimus Severus was proclaimed emperor at this place; but Spartian says it was at Carnuntum. We saw at Steinemanger several pieces of granite pillars : It is probable that Domitian was a benefactor to this town, for there are two inscriptions to him, with the name of Domitian erased, as it was from all his inscriptions by an order of the senate : There are several other inscriptions, and some curious reliefs about the town. They have a story, which seems to be without any foundation, that Ovid was buried here. It is said, that St. Martin was born at this town in three hundred and thirty-five, his father having been a tribune under Constantine the great.*” Richard Pococke: *A Description of the East, and Some other Countries. Vol. II. Part. II.*, London, 1745. 244 old. Lásd ehhez: ORSZÁGH László: Angol utazók Szombathelyen kétszáz év előtt. In: *Vasi Szemle* 5./3., Szombathely, 1938. 179–182. old.

26 British Museum (London), Add. Ms. 22,992 Pococke's travels – Hungary fol. 27. (Fordította: Tóth Ferenc)

27 Az egyházmegye történetéhez lásd: GÉFIN Gyula: *A szombathelyi egyházmegye története*, (3 köt.), Szombathely, 1929.; *A 200 éves szombathelyi egyházmegye emlékkönyve 1777–1977*, Szombathely, 1977.

28 Gróf Harras-i Herzan Ferenc, bíboros és szombathelyi püspök (1735–1804)

29 Herzan bíboros könyvtárához lásd: KOLTAY Jenő: *A szombathelyi Herzan-könyvtár művészeti könyvei*, In: *Savaria* 5-6., Szombathely, 1975. 523–540. old.; GÉFIN Mária: *A szombathelyi Herzan-könyvtár francia könyvei és kéziratjai*. Győr, 1934.; TÓTH Ferenc: Janzenista művek a Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár gyűjteményeiben, In: *Magyar Könyvszemle* 115/1., Budapest, 1999. 82–91. old.

30 BÉRENGER, Jean: La culture autrichienne à l'époque des Lumières. In: Csáky, Moritz – Pass Walter (Hg.), *Europa im Zeitalter Mozarts*. Schriftenreihe der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des 18. Jahrhunderts 5, Wien–Köln–Weimar, 1995. 230–233. old.

31 VaML V. 102./a Városi közgyűlések jegyzőkönyve (1803–1805), 181. old.

32 VaML V. 102./a Városi közgyűlések jegyzőkönyve (1823–1824), 131. old.

kus jelentőségű összeget egyenesen átutalták a városi alamiznapéntárba.³⁴ A kultusz hanyatlása azonban nem jelentett egyet annak tagadásával. A város lakói minden bizonnyal igen büszkéek voltak továbbra is a tours-i püspök születésére. Ezt tudhatjuk meg például az 1830-as években Szombathelyen átutazó Marmont marsall, a híres ragúzai herceg útirajzából is, amelyben így ír Szombathelyről: „A város vármegyei központ és a római idején a Sabaria nevet viselte. Majdnem minden nap találunk itt valamilyen antik leletet. Néhány éve építették fel a szép székesegyházat, amely egyszerű ízlésű, megfelelő méretű és szép architektúrájú. Egyébként e város Szent Márton toursi püspök pátriája.”³⁵ Szent Márton kultuszát a városban legkifejezőbb módon az a régi római alapzaton nyugvó várostorony őrizte, amelynek csúcsán egy rézgömbön a szent aranyozott képe volt látható.³⁶ A rézgömb egyébként a toronyra vonatkozó iratokat tartalmazott, köztük egy Szent Mártonhoz szóló himnuszt is, amelynek utolsó mondata így szól:

„sanCte MartIne sIs Rex, aC DUX saVarlensIs”³⁷

A városi közgyűlés aktáiból kiderül az is, hogy e szimbólumokat 1812-ben restaurálták, újraaranyozták, majd ugyanebben az évben szeptember elsején ünnepélyes kerektek között visszahelyezték a toronyra. A városi közgyűlés igen fontosnak tarthatta az eseményt, mivel külön határozatot hozott az ünnep megtartásáról: „A Városi Tornyról levetetett réz gomb már egészben meg aranyoztatva, és a Sz. Márton Püspök Képe is telylyességgel ki festve és ékesítve lévén, azok holnapi napon délután három órákor a Tornyról tetejére Isten Eő Sz. Felsége segítségével Musika Zöngés, tárogató sípok, és Trombiták harsogása, úgy dobok ropogási közt ismét Vissza föl tétetni rendeltetvén fönt tisztelt Ord. Bíró Úrnak ajánlatik, hogy az illendő szükséges Készületeket azon időre megtetetni ne sajnálja.”³⁸ Sajnos az 1817-es tűzvészben a torony annyira megrongálódott, hogy 1837-ben lebontották. Helyére új, szintén Szent Mártonnak szentelt tornyot terveztek, de ennek megvalósítása elmaradt.³⁹

Ebben az időszakban erősödött fel az a vita is, amely Szombathely és Pannonhalma között folyt a szent születési helyét illetően. Ennek az elsősorban legitimációs nézeteltérésnek gyökerei a XVIII. század végéig, vagyis a szombathelyi püspökség alapításának koráig nyúlnak vissza. A Magyar Tudományos Akadémia létrejöttével (1830) a nézetkülönbségeket tudományos igényű tanulmányokban is a nyilvánosság elé tárták. 1840-ben Podhradszky József a régi Szombathely–Pannonhalma vitát megpróbálta egy új elmélettel feloldani: Győrszombathely települést tette a szent szülőhelyéül. Ezt a Pannonhalma melletti települést állítólag szintén Sabariának nevezték a római korban.⁴⁰ Ez az elmélet egyébként még sokáig továbbélt.⁴¹ A szombathelyi értelmiségiek sem hagyták

33 VaML V. 102./a Városi közgyűlések jegyzőkönyve (1842–1843), 184. old.

34 VaML V. 107./a/dd Alamiznapéntár számadások n° 13 (1849. nov. 12.)

35 *Voyage de M. le Maréchal duc de Raguse, en Hongrie, en Transylvanie, dans la Russie méridionale, en Crimée et sur les bords de la mer d’Asoff, à Constantinople et sur quelques parties de l’Asie Mineure; en Syrie, en Palestine et en Égypte Tome I*, Bruxelles, 1837. 31. old. (Fordította: Tóth Ferenc) Vö. TÓTH Ferenc: A ragúzai herceg Szombathelyen, In: *Vasi Szemle LIII/5.*, Szombathely, 1999. 611–616. old.

36 BENCZIK Gyula: A szombathelyi várostorony. In: *Panniculus Ser. C. No. 42., Lapok Szombathely történetéből*. Szombathely, 1996. (BENCZIK 1996.)

37 Az idézet magyarul: Szent Márton légy királya és vezére Szombathelynek! KUNCZ A. – KÁRPÁTI K. 1880–1894. 201. old.

38 VaML V. 102./b; Városi közgyűlések aktái 135. csomó, n° 52 (29. doboz) Benczik Gyula szíves közlése.

39 KUNCZ A. – KÁRPÁTI K. 1880–1894. 199. old.; BENCZIK 1996.

40 PODHRADSKY József: Szent Márton születése helyéről, In: *Tudománytár VII. k.*, Buda, 1840. 59–66. old.

azonban válasz nélkül a városuk leghíresebb szülöttét elvitató elméletet. Az akadémikus Bitnicz Lajos 1859-ben bizonyította, hogy a két Sabaria nevű település közül Szent Márton csak „Sabaria városban” (*igitur Martinus Sabaria Pannoniarum oppido oriundus fuit*), vagyis Colonia Claudia Sabariában (Szombathely) születhetett. Bitnicz másik fő érve az volt, hogy Sabariában a kereszténység már jóval a szent születése előtt létezett, sőt még egy mártír szentet – Szent Kviriniust – is magáénak mondhatott.⁴² Gyakorlatilag ugyanezek az érvek ismétlődnek Lakner Endre szenvedélytől mentesnek nem igazán nevezhető 1865-ben publikált munkájában is.⁴³ Erre írt válaszában Pokorny Frigyes pannonhalmi bencés szerzetes apátsága ősi folyamatos tradícióját hangsúlyozta.⁴⁴ A születéshely körüli vita nemcsak Magyarországon, hanem Franciaországban is visszhangra talált, ahol Guers abbé egy tudományos igényű tanulmányt szentelt ennek a témának. Ebben a műben az elfogulatlan francia szerző egyértelműen Sabaria-Szombathely mellett foglalt állást.⁴⁵

Az 1867-es kiegyezést követő gazdasági fellendüléssel vált Szombathely igazi modern polgárvárossá. A legtöbb beruházás Éhen Gyula polgármester – a *Modern város*⁴⁶ című könyv szerzője – mandátuma (1895–1901) alatt történt.⁴⁷ Ugyanakkor a város súlyos adóterheket is vett ezzel a vállára.⁴⁸ Ezzel együtt a fellendülést nem sokára súlyos gazdasági recesszió követte, amely elsősorban a társadalom kiszolgáltatottabb rétegeit sújtotta. Hamarosan a tömeges munkanélküliség, az inség és a sztrájkok negatív krónikája tölti be a helyi napilap, a *Vasvármegye* címlapjait. Az elkeseredettség a tömeges amerikai kíváncdlásban is megnyilvánult. A lecsúszott tömegek gyakran bűnbakkereséssel próbálták igazolni a nyomorukat, példa erre az antiszemitizmus és a cigányellenesség hihetetlen mértékű felerősödése az 1910-es évek elején.⁴⁹ Megrendült a bizalom a helyi vezetésben is, szomorú példa erre a polgármester ellen elkövetett 1913. április 3-i merénylet.⁵⁰

Ebben a súlyos belső válságokkal terhelt időszakban Mikes János szombathelyi püspök kéréssel fordult a tours-i érsekhez. 1912. december 22-ei levelében így ír: „*A legforróbb kívánság rabja vagyok; hogy a mi híres székesegyházunk, amelyet az Istennél levő Mártonnak felszentelt oltára ékesít, szentélyé legyen, ahová elzarándokolhassanak igen sokan, mindnyájan: a hivek azért, hogy ennek a nagy Pátronusnak példája és érdemei folytán megerősödjének; a papság pedig azért, hogy most, az idők járásának nehezültével vigasztalást merítsen és magára öltse Krisztust, akit a dicsőült Főpap szíve mélyéből szeretett.*”⁵¹

41 Lásd még: CZINÁR Mór: Győr vármegyei Sabáriáról, In: *Magyar Akadémiai Értesítő*, Pest, 1859. 515–526. old.; DANKÓ József: Győrmegeyi Sabaria vagyis pannonhalmi Szent Márton, toursi Szent Márton születéshelye, In: *Magyar Sion*, Esztergom, 1867. 881–917. old.

42 BITNICZ Lajos: Szent Márton püspök születéshelyéről. In: *Uj Magyar Múzeum*, Pest, 1859. 491–500. old.

43 LAKNER Endre: *Szent Márton toursi püspök valódi születéshelyének földérítése*, Szombathely, 1865.

44 Háborny (álnév!): Szent Márton Győrmegeyi Sabariában született, In: *Magyar Sion*, Esztergom, 1867. 303–319. old.

45 E. l'abbé de Guers: *Origines de Saint-Martin en Hongrie* (Extrait de la Revue des Sciences ecclésiastiques), Amiens, 1876. 38–39. old. E kérdés kimerítő magyar nyelvű elemzése: TÓTH Endre: Szent Márton pannonhalmi születéshely-legendájának kialakulása, In: *Vigília* 1974/5., 306–312. old. (TÓTH E. 1974)

46 Az 1897-ben Szombathelyen kiadott művet 1997 júliusában újra kiadta Szombathely városa.

47 Éhen Gyula életéhez (1853–1932) lásd: HORVÁTH Ferenc: Éhen Gyula városépítő, In: *Vasi Szemle*, 1988/1., Szombathely, 64–74. old.

48 BODÁNYI Ödön: *Szombathely város fejlődése 1895–1910-ig és műszaki létesítményei*. Budapest, 1910. 22–32. old.

49 Lásd ehhez a *Vasvármegye* korabeli számait.

50 *Szombathelyi Ujság*, Szombathely, 1913. április 3.

51 *Szent Márton ereklyéinek hazahozatala. A küldötség útja. Az ünnepségek*. Szombathely, 1913. 7. old. 52 Uo. 11. old.

A szellemi megújódás és megerősödés e helyi programját a városi és megyei hatóságok is támogatták. Egy világi és egyházi tagokból álló bizottságot hoztak létre, amelynek feladata a szent ereklyéjének hazaszállítása és fogadásának megszervezése volt.⁵² Egy szerényebb küldöttség 1913. május 23-án elindult Tours-ba, hogy a tours-i érsek nagylelkű ajándékát hazaszállítsa a szent sírjától egészen a szombathelyi katedrálisig. Az utazás egyszersmind európai zárandokút volt, amely során felkeresték a szent életének és tiszteletének számos fontos állomását is. Így került sor az *Isola gallinaria* (Szent Márton szigete Olaszországban), Ligugé, az első általa alapított francia kolostor, valamint Poitiers városának megtekintésére.

A tours-i tartózkodás alatt a szombathelyi küldöttség részt vett egy ünnepi szentmisén a Szent Márton-bazilikában június 8-án. Itt csatlakozott hozzájuk a párizsi magyar kolónia néhány képviselője is.⁵³ Szent Márton fejereklyéjének átvétele után a vendéglátók által „pannóniai delegációnak” nevezett szombathelyi küldöttség hazaindult. Orléans, Párizs, München és Bécs útvonalon vezetett az útjuk. Az ereklye ünnepélyes elhelyezésére június 14-én került sor. Az ünnepségre az egész város lázasan készült: az utcákat és tereket virágok és zászlók borították. Harminc-negyvenezer emberből álló tömeg kísérte Szent Márton ereklyéjét. A város és a vármegye valamennyi neves személyisége, az iskolák és természetesen az egyházi szervezetek vettek részt az ünnepélyes felvonuláson, amely a Szent Márton-templomtól egészen a székesegyházig vezetett. Mikes püspök saját művészen díszített hintáját adta az ereklye hordozásához.⁵⁴ A szent maradványait végül egy Tóth István helyi származású szobrászművész által készített hermában helyezték el a róla elnevezett oltáron.

Noha Mikes püspök szellemi megújódást szolgáló terve nem érthette el célját az időközben világháborúvá szélesedő válságban, Szent Márton szombathelyi kultuszának felívelő szakaszát nyitotta meg. Gallia apostolának életéről tudományos és népszerűsítő munkák sora látott napvilágot nemcsak a fővárosban, hanem Szombathelyen is. A róla elnevezett „Martineum” könyvkiadó különösen kivette a részét ebből a feladatból.⁵⁵

A századforduló egyébként bővelkedett a hasonló ünnepségekben. A külföldön elhunyt magyar nemzeti hősök nagy részét is ekkor helyezték el magyar földben. Kossuth Lajos 1894-ben lezajlott temetése után valóságos versengés folyt a híres magyarok hamvainak hazajuttatásáért. II. Rákóczi Ferencnek és törökországi társainak hamvait 1906-ban helyezték örök nyugalomra Kassán, illetve Késmárkon Thaly Kálmán történész céltudatos munkája eredményeképpen.⁵⁶ Az ilyen ünnepségek célja elsősorban a dicső múlt felidézése volt egy-egy nemzeti hős személyén keresztül. Napóleon hamvainak 1830-ban történt ünnepélyes hazaszállításától kezdve a nemzeti hős kultusza és a szentkultusz kissé egybeemosódott.⁵⁷ Nemzeti hőseink általában a magyar nemesi értékrendet képviselték. A köpenyét egy koldussal megosztó Szent Márton alakja azonban olyan egyetemes humanitárius

53 Uo. 54–56. old.

54 DREXLER Győző: A szombathelyi Smidt Múzeum fogatolt kocsjai, In: *Savaria*, A Vas megyei múzeumok értesítője – 22/1. Pars historica 1992–1995., Szombathely, 1995. 108–109. old.

55 Lásd: RÉGNIER Adolf – ROGÁCS Ferenc: *Szent Márton élete*, Szombathely, 1913. (2. kiadás: 1944.); *Szent Márton élete*, Szombathely, 1937.

56 Lásd ehhez: R. VÁRKONYI Agnes: Kultusz és katarzis, In: *Liget*, 1997/I, Budapest, 3–14. old.

57 Napóleon mítoszához: Christian AMALVI: Le mythe de Napoléon dans la littérature de vulgarisation historique (de la 1ère à la 5ème République), In: *Figures du héros national*, Varsovie, 1996. 93–113. old.; Jean TULARD: *Le mythe de Napoléon*, Paris, 1971.

értékeket hordozott, amely a gazdasági válságban megrendült társadalom egésze számára nyújtott követendő példát.

Az első világháború súlyos anyagi és embervesztesége megrendítette Szombathely városát. A békeszerződés értelmében Vas vármegye elveszítette nyugati részét, amely korábban gazdaságilag szorosan kapcsolódott a megyeszékhelyhez. A húszas évek elején Szombathely az utolsó magyar király, IV. Habsburg Károly trónvisszaszerző törekvéseinek egyik központjává vált. Legitimista hagyományai miatt a várost sokáig bizalmatlanul kezelte a Horthy-rendszer.

A nagy gazdasági világválság idején a szegények és gazdagok között fennálló különbségek megnöttek. A tours-i Szent Márton által képviselt szellemiség újraértelmezése soha nem volt talán még ilyen időszerű a szent szülővárosában. A város vezetése már az 1920-as évek végén komoly lépéseket tett a szociális szférában. Ennek első eredménye az 1932-ben átadott modern szeretetház volt. A megnövekedett szükségletet az egyház és a városi vezetés közös összefogással, az ún. Egri Norma szellemében próbálta kielégíteni. A városi szegényügyi bizottságban, melynek elnöke a mindenkori polgármester volt, a város valamennyi vallási felekezetét képviselő neves személyiségek vették fel a harcot a szegénységgel szemben. Különösen kiemelkedő volt Pálos Károly városi szegényügyi előadó, aki több könyvet is írt erről az égető kérdésről.⁵⁸ Pálos 1936-ban és 1937-ban két *Szent Márton naptár* című, helyi szerzők írásait tartalmazó füzetet adott ki, amelyek fő témáját szintén a szegénység és szegénygondozás alkotta.⁵⁹ A szerzők sorában nemcsak a közélet legismertebb képviselői – Ujváry Ede, a szombathelyi polgármester, Grösz József, a szombathelyi püspök – szerepeltek, hanem a helyi kulturális élet olyan meghatározó egyéniségei, mint Pável Agoston nyelvész, Szendy László és Géfin Gyula teológusok. Az 1936-os Szent Márton naptár tudósít arról, hogy Szent Márton napján, a város ősi hagyományainak megfelelően, a városháza kétszázötven szegény gyermeket ruházott föl, és 300 gyermek számára biztosított reggelit.⁶⁰

A Domonkos-rend betelepítésének 300. évfordulója megfelelő alkalom volt a Szent Márton-kultusz még erőteljesebb kiemelésére. Erre a helyi értelmiség is igen fogékonnak bizonyult. A Martineum nyomda tevékenységéről már korábban szóltunk. Szombathelyi képzőművészek egy csoportja 1936-ban „Szent Márton Céh” néven alakított egyesületet, és kiállításai nagy sikert arattak.⁶¹ Hozzájárult a szent emlékének megőrzéséhez az a róla elnevezett, elsősorban katolikus olvasók által látogatott papi könyvtár is, amelyet 1930-ban alapítottak.⁶²

58 PÁLOS Károly: *Szegénység. Szegénygondozás*. Szombathely (Martineum), 1934. (PÁLOS K. 1934.); PÁLOS Károly: *Szociális igazságot!*. Szombathely, 1937.

59 PÁLOS Károly (szerk.): *Szent Márton naptár az 1936. évre a szegényügy igaz barátai számára*, Szombathely (Martineum), 1936.; Pálos Károly (szerk.): *Szent Márton naptár az 1937. évre a szegényügy igaz barátai számára*. Szombathely (Martineum), 1937.

60 PÁLOS Károly: Szombathely szíve. In: *Szent Márton naptár az 1936... op. cit.* 52. old. Hasonló Szent Márton-napi adományok a háború idején is voltak, lásd: *Szombathelyi Katolikus Tudósító* 1944/11, Szombathely, 3. old.

61 RADNÓTI KOVÁTS Árpád: Szombathely a nyugati végek művészeti központja. In: Szepesházy Róbert (szerk.): *Szombathely-Sabaria múltja-jelene-jövője*, Szombathely, 1947. 113. old.

62 A könyvtár nyomtatott katalógusai alapján elég gazdag színvonalas gyűjteményre következtethetünk. Lásd: *Szent Márton kölcsönkönyvtár címjegyzék*, Szombathely (Martineum). 1935.; *Szent Márton kölcsönkönyvtár címjegyzék II 1936–39*, Szombathely (Martineum), 1939.

Az 1930-as évek válsága kikezdte az eszméket is. A 'szocialista' eszmerendszer két szélsőséges véglete – a sztálinizmus és a nácizmus – ekkor már egyre jobban félelemmel töltötte el a kor felelősséggel gondolkodó európai polgárait.⁶³ A szombathelyi katolikus értelmiségiek (Actio Catholica) lapja, a *Szombathelyi Katolikus Tudósító* legelső számában már 1937-ben figyelmeztetett a szerző, Freyberger Jenő, a kor deformált ideológiáinak veszélyére: „*Hogy a kisebbség is maga alá gyűrheti szervezettsége által a többséget, a gonosz és rossz is fölébekerekedhetik a jónak, azt a világtörténelem utolsó évtizedei, majdnem mindenkinek a saját bőrén is bemutatták. Ki tudott 20–25 évvel ezelőtt bolsevizmusról vagy csak 10–15 évvel ezelőtt is hitlerizmusról? Ma már világjárvány!*”⁶⁴

Grósz József püspök körlevele, amelyet az ünnepi megemlékezés előtt tett közzé, ugyanezt a gondolatot emelte ki: „*Hihetetlen zűrzavar kavarog az eszmék világában s aki azt hiszi, hogy mult századok hitetlenségének napja leáldozott, nagyon téved! Hiszen eget-verő lánggal ég a vörös világ és a fajimádát tengernyi hitbéli és erkölcsbéli tévedése...*”⁶⁵ A kezdeményezés politikai indíttatása ezek szerint egy határozottan vallásos alapon nyugvó szociális alternatíva állítása volt az eszmékből kiábrándult nép számára. A háború veszélye pedig minden eddiginél jobban fenyegetett. A Magyarország számára részben kedvező müncheni tárgyalások nem oldották meg az alapvető társadalmi problémákat, és még tovább erősítették az agresszív Harmadik Birodalom tekintélyét. Ilyen kritikus történelmi helyzetben került sor a domonkosok Szombathelyre telepítésének 300. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségre.

A városi vezetés nyíltan támogatta a katolikus egyház kezdeményezését, és aktívan részt vállalt a jubileumi megemlékezés lebonyolításából. Az ünnep fénypontja Rumi Rajki István szobrának leleplezése, amely az édesanyját keresztelő Szent Mártont ábrázolja. Az avatásra 1938. október 2-án került sor. Meghívást kaptak az egyházi méltóságokon kívül a világi élet neves képviselői is.⁶⁶ Ünnepi beszédében Ujváry Ede polgármester hangsúlyozta a testvéri szeretet és a szociális gondolat fontosságát: „*Átveszem, megőrzöm és gondozom, lelkiismeretesen és szeretettel, de lelkiismeretesen és szeretettel öröködöm nemcsak e felett a hideg ércszobor felett, hanem a város és az egyházmegye védőszentjének, Szent Mártonnak szelleme: a felebaráti szeretet gyakorlásában, a szegények gyámolításában és gondozásában megnyilvánuló szociális gondolat épségben tartása felett is.*”⁶⁷

Egy jó hónap múlva, november 11-én, a helyi Katolikus Kör szokásos Szent Márton-napi vacsoráján dr. Szendy László apátplébános ünnepi beszédében heves támadást intézett a náci ideológia ellen: „*A különféle jelekkel megspékelt kereszték mögött nemcsak közgazdaság van, hanem új herezis, új eretnokség. Ma a Rosenberg⁶⁸ féle mítosz a huszadik század evangéliuma. Határozottan remélem és hiszem, hogy a katolikus társadalom meg fogja találni a vallási és filozófiai áfiummal szemben (...) a maga egységét és bátorságát.*”⁶⁹ Ebben a korban azonban a közvélemény figyelmét elsősorban a nemzetközi politika Münchenben zajló eseményei kötötték le.

63 HAYEK, Friedrich A.: *La route de la servitude*, Paris, 1946. 26. old.

64 FREYBERGER Jenő: Szervezkedni kell. In: *Szombathelyi Katolikus Tudósító* I/1., Szombathely, 1937. január. 2. old.

65 BÖLE Kornél: *A háromszázéves szombathelyi zárdánk*. Budapest, 1938. 35. old.

66 Uo. 16–17. old.

67 Uo. 97–98. old.

68 Itt a híres náci ideológus, Alfred Rosenberg (1893–1946) *Der Mythos des 20. Jahrhunderts* (1934) című munkájáról van szó.

69 *Vasvármegye*, 1938. november 11. 7. old. Rosenberg könyvének egyházi kritikája (*Kirchlicher Anzeigen für die Erzdiözese Köln* n° 4640) a Szent Márton kölcsönkönyvtár állományában szerepel 1939-ben. *Szent Márton kölcsönkönyvtár címjegyzék II 1936–39*, Szombathely (Martineum), 1939 (?).

A város lakossága igen sokat szenvedett a második világháború alatt. A katonai veszteségeken kívül a zsidó lakosság deportálása és a bombázások valósággal megtizedelték a szombathelyiek létszámát. Különösen az 1945. március 4-ei szőnyegbombázás okozott igen súlyos veszteségeket, amelynek során a szombathelyi katedrális is részben elpusztult. A Szent Márton-i hagyomány még ebben a nehéz korban is tovább élt. Járdányi Paulovics István vezetése alatt ekkor folytak régészeti ásások a Szent Márton-templom környékén, melyeknek eredményeit 1944-ben adta ki a Martineum kiadó *Acta Savariensia* sorozata. Ugyanakkor avatták fel a szeminárium kápolnájában Kontuly Béla festő Szent Márton életét ábrázoló freskóját is.⁷⁰

A harmincas évek szellemi élete kihatott a háború utáni idő néhány éves demokratikus korszakára. A Szent Márton-i hagyomány erejével összefüggésben állhat a Barankovics István-féle keresztényszocialista beállítottságú Demokrata Néppárt viszonylag nagy támogatottsága 1947-ben. Az 1948-as kommunista hatalomátvétel azonban hamarosan véget vetett ennek a mozgalomnak. Az ezutáni időszakban a Szent Márton-kultuszt egy egészen másfajta kultusz követte, amelyet a „nagy Sztálin legjobb tanítványa”, Rákosi Mátyás kiméletlenül bevezetett az egész országban. Új ünnepek váltották fel a régieket. Az ún. „Nagy Októberi Szocialista Forradalom” évfordulója, november 7-én közvetlenül Szent Márton ünnepe előttre esett. Hasonlóan a május elsejei felvonuláshoz, amely a tavaszi vallási ünnepeket váltotta fel, az egész országban munkaszüneti napként ünnepelt november 7. lépett a Márton-nap örökébe.⁷¹ A katolikus egyház a kommunista rezsim támadásainak egyik leggyakoribb célpontja volt. A vasi származású Mindszenty József esztergomi érsek és sok paptársa hosszú évekig volt a rendszer börtöneiben. Nem véletlen tehát, hogy az 1956-os forradalom Szombathelyen erőteljes vallási jelleggel jelentkezett.⁷² Az egyház követeléseai között ott szerepelt a Martineum nyomda visszaadása is.⁷³

A Kádár-rendszer kifinomultabb módszerekkel folytatta a marxista-leninista ideológia terjesztését a hagyományos vallási világnézetekkel szemben. Ugyanakkor a rendszer viszonylagos modernizációja elősegítette az életszínvonal emelését is, amelynek tagadhatatlan népszerűségét köszönhetette. Az enyhülés következtében a kedvező fekvésű Szombathely idegenforgalmi lehetőségei is megnöttek. Erre jó lehetőség volt a város antik múltjának felelevenítése. A hatvanas évek elején, a helyi vezetők kezdeményezésére jött létre a Savaria Karnevál néven ismertté vált várostörténeti felvonulás és fesztivál, amely évekig vonzotta nemcsak a magyar, hanem a külföldi érdeklődőket is. A kétségtelenül sikeres fesztivál hozzájárult a város ősi antik kultúrájának felelevenítéséhez. A pogány császár-kultusz hasonló népszerűsége tett szert, mint az a francia forradalom idején volt tapasztalható.⁷⁴ Ugyanakkor az ókori római múlt felidézése teljességgel átsiklott a város híres szüлтöttjének emléke fölött; más szocialista országokban – mint például Csehszlovákia egyes részein – megpróbálták felhasználni a szent kultuszának egyes elemeit.⁷⁵

70 *Szent Márton kispapjai 1943–44.* Szombathely, 1944. 13–18. old.

71 SOMMER, Volker: *Feste, Mythen, Rituale. Warum die Völker feiern.* Hamburg, 1992. 90. old.

72 TIBOLA Imre: 56-os emlékeim... In: *Vasi Szemle* 1996/4, Szombathely, 505–525. old.

73 SZÁNTÓ Konrád: *Az 1956-os forradalom és a katolikus egyház,* Miskolc, 1993. 41. old.

74 E témához lásd: BERCÉ, Yves-Marie: *Fête et révolte,* Paris, 1976.; OZOUF, Mona: *La fête révolutionnaire 1789-1799,* Paris, 1976.; VOVELLE, Michel: *Idéologies et mentalités.* Paris, 1982.

75 P. Sólymos Szilveszter szíves közlése.

Ebben az időszakban a szent emlékének ápolása erősen korlátozott volt. Az egyházi megemlékezéseken kívül még a néphagyományban lehetett nyomon követni. De a Márton-nap nálunk kevésbé jelentős ünnep volt, mint például Franciaországban vagy Belgiumban.⁷⁶ Leginkább a Márton-napi lakomák voltak nevezetesek az elengedhetetlen lúdpecsenyével.⁷⁷ A hatvanas években még élő hagyomány volt néhány Szombathely környéki községben a Márton-napi vesszőzés is.⁷⁸ A nyolcvanas évek elejétől megszorodtak a Szent Mártonnal kapcsolatos publikációk. A Szent Márton-templom környékén végzett kutatások újra a figyelem középpontjába helyezték a szent alakját. Ez a fővárosi sajtóban is visszhangra talált. Figyelemreméltó, hogy 1985 karácsonyán megjelent az *Élet és Irodalom* hetilapban Nemeskürty István „Szombathelyi Szent Márton: egy feledésbemerülő összeurópai jelkép” című méltatása.⁷⁹

Az igazi áttörés természetesen 1989 után következett be. Szimbolikus jelentőségű, hogy éppen az új köztársaság kikiáltásának napján, 1989. október 23-án jelent meg a megye legolvasottabb napilapjában Tóth Endre Szent Mártont méltató cikke.⁸⁰ A róla szóló híradások megkoszosodtak az ezt követő években a nyomtatott és az elektronikus sajtóban egyaránt. De a legjelentősebb megemlékezések 1996 novemberétől a Szent Márton-év alkalmából zajlottak. November második hetében jubileumi zárandókúton vett részt az egyházmegye, a városi és megyei önkormányzat küldöttsége Tours városában a Szent Márton-év ünnepélyes megnyitóján. A megemlékezések november 16-án Szombathelyen folytatódtak a felújított Szent Márton Kölsönkönyvtár és a színvonalas emlékkiállítás ünnepélyes megnyitásával. Ugyanezen a napon a város vezetése Márton-napi díjkiosztó gálaműsort rendezett hagyományteremtő céllal, amelyre a testvérvárosok⁸¹ képviselőit is meghívták.⁸² Másnap ünnepélyes püspöki szentmisén neves külföldi és magyar, egyházi és világi vendégek részvételével folytatódott a megemlékezés. A vasi múzeumfaluban pedig Szent Márton-napi vásárt rendeztek. Az 1996-os megemlékezések részben felidézik a múltat. A tours-i zárandoklat az 1913-as ünnepséget, a Szent Márton Kölsönkönyvtár megnyitása pedig az 1930-as évek szellemiségét. Másrészt pedig új tartalmat is nyert a széles európai kapcsolatokra törekvő város jelképeként.

Az 1996-os tours-i zárandoklat egyben kulturális diplomáciai jelentőséggel is bírt. Ekkor sikerült olyan élő kapcsolatokat kialakítani a két város vezetésének, az egyházi hivataloknak és a civil közösségeknek is, amelyek a mai napig is éreztetik hatásukat. 2000-

76 DESPRINGRE, André-Marie: *Fête en Flandre. Rites et chants populaires du Westhoek français*. Paris, 1993. 85–93. old.

77 MESZLÉNYI Antal: Szent Márton püspök életútja 317–397, In: *A 200 éves szombathelyi egyházmegye emlékkönyve 1777–1977*. Szombathely, 1977. 118. old.; KOVÁCS Ferenc: Márton-napi hagyományok, In: *Vas Népe*, 1995. november 9. 7. old.

78 Savaria Múzeum (Szombathely), Néprajzi Gyűjtemény NK – 1467/VIII/2.

79 NEMESKÜRTY István: Szombathelyi Szent Márton: egy feledésbe merülő összeurópai jelkép, In: *Élet és Irodalom*, Budapest, 1985. december 20. 6. old. Lásd még ehhez Bajomi Lázár Endre válaszáat: BAJOMI LÁZÁR Endre: Saint Martin, In: *Élet és Irodalom*, Budapest, 1986. január 10. 2. old.

80 TÓTH Endre: Szent Márton Sabariája, *VN*, 1989. október 23. 2–3. old.

81 Kaufbeuren német város részben a szent iránti tiszteletének jeléül lépett testvérvárosi kapcsolatra Szombathellyel. Itt szeretnék köszönetet mondani Simon Krisztinának és Pungor Andrásnak (Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata), akiktől a testvérvárosokkal kapcsolatos információimat kaptam.

82 *Savaria Fórum* VI/47, Szombathely, 1996. november 22. 7–11. old. A díjkiosztó ünnepség részletes programját Avár János (Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata) bocsátotta a rendelkezésemre, akinek ezúton is szeretném megköszönni a segítségét.

ben Szombathely város polgármestere, dr. Szabó Gábor, a Szombathelyi Egyházmegye Főpásztora, dr. Konkoly István és a Berzsényi Dániel Főiskola főigazgató, dr. Gál László levélben fordult Tours város vezetéséhez, hogy a két város alakítson ki hivatalos partnerkapcsolatot az ősi európai Szent Márton-hagyomány szellemében. A kezdeményezést felkarolta az Initiatives France-Hongrie kormányközi egyesület is, és megkezdődött a két város kapcsolatainak erősödése. Ennek keretében Szombathely városa 2002-ben csatlakozott az Alliances des Villes Européennes de Culture (AVEC) egyesülethez. A felvételtől döntő közgyűlésen (Torino, 2002. október 13–14.) a Szombathely és Tours város képviselői közösen vetették fel a „Szent Márton útja” projektet, amely egy európai kulturális hálózatot alkotna Szombathelytől Tours-ig.⁸³ Ez hamarosan tours-i kezdeményezéssel valósult meg, és 2005-ben az Európai Tanács hivatalosan is a neves európai személyiségeknek szentelt kulturális útvonalak közé sorolta a Via Sancti Martini–Toursi Szent Márton európai kulturális útvonalat.⁸⁴

Szépen fejlődésnek indultak a Berzsényi Dániel Főiskola (ma Nyugat-magyarországi Egyetem, Savaria Egyetemi Központ) és a tours-i Université François Rabelais intézmények közötti kapcsolatok. 2002-ben a tours-i székhelyű Comité National Saint Martin (Szent Márton Nemzeti Bizottság) és az Amitiés Touraine-Hongrie (Touraine-Magyarország Barátságáért) egyesület konferenciával emlékezett meg a híres savariai szent életéről és szellemi-művészeti hagyományáról. Novemberben még két szombathelyi diákcsoport is ellátogatott Tours-ba: egy helyi gimnazistákból álló csoport csereúton vett részt a tours-i Jean Monnet gimnáziumban, a hónap végén pedig a Berzsényi Dániel Főiskola Francia Tanszékének hallgatói szakmai tanulmányutat tehettek a tours-i egyetem tanárképző intézetében. Hasonló kölcsönös látogatások még évekig folytak a két város intézményeiben. A Szent Márton két városa között érlelődő kapcsolatok még tovább erősödtek a 2003-ban Magyarországon megrendezendő Francia Kulturális Évad helyi rendezvényeivel. 2005. október 28–29-én a Berzsényi Dániel Főiskola Francia Tanszéke Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzatával közösen elnyert sikeres Interreg pályázatnak köszönhetően, a „A Szent Márton kultusz politikai dimenziója” című nemzetközi konferenciával örvendeztethette meg az érdeklődő közönséget. S még hosszan lehetne folytatni azon érdekes és tartalmas rendezvények listáját, amelyek a két város és intézményei között ezekben az években szerveződtek.

*

Végezetül megállapíthatjuk, hogy a város történelmét végigkísérte a szent alakjának tisztelete, de ennek intenzitása periódusonként változott. A Szent Márton-kultusz folytonossága a városszerkezetben is megmutatkozott, hiszen a római helytartói palota, a Karoling-kori vár, majd az erre ráépülő püspöki vár és később a barokk püspöki negyed nem véletlenül hozta létre Magyarország egyik legrégibb eredetű és leglátványosabb városi terét. Szent Márton társadalmi igazságosságot jelképező alakja valószínűleg nem véletlenül került már régóta a szombathelyi várospolitikai figyelmének középpontjába. Szent Márton kultuszával összefüggésben áll, hogy a szegénygondozás már régóta igen hatékonyan

83 TÓTH Ferenc: Szombathely az AVEC tagja, In: *Vasi Szemle*, 2002/6. 847–848. old.

84 A projektről bővebben lásd: <http://www.viasanctimartini.eu/hu>

működött. Figyelemre méltó az a pusztá tény, hogy II. Ferdinánd 1635-ös kiváltságglevele értelmében a város rendszeres évi pénztámogatással segítette a szegényeket, ami a korabeli Magyarországon ritkaságszámba ment. Részben az 1638-ban a szentmártoni plébániatemplomot átvevő domonkosok ispotályának példájára a XVII. században létrehoztak egy tartósan működő városi ispotályt. A városi alamizsnapénztár és a püspökség jelentős összegeket szánt a szegények támogatására. E példa ereje különösen a XX. század nehéz éveiben volt megfigyelhető. Ennek köszönhetően a város a történelem legnehezebb időszakában is megőrizte történelmi és kulturális identitását és ezzel együtt társadalmi stabilitását is, mivel a szélsőséges mozgalmaknak nem sikerült itt tartósan gyökeret verni. S talán nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy ez Szent Márton kultuszának egyik legértékesebb ajándéka, amelyre most a szent születésének ünnepére készülve méltán lehetünk büszkéek!